

« Sovyetler Birliği Sorunu » — II —

İncelememizin bu sayıda yayımlanan ikinci bölümünde, Stalinizm - Troçkizm kutupsallığının ilk bakışta gayet olağan gibi gelen temeli, iki ayrı Marksizm yorumuna yol açan önkabulü kısaca formüle ettikten sonra, bunun eleştirisi için gerekli teorik hatırlatmaları yapacağız. Bu önkabulün Stalin ve Troçki'de nasıl kendini gösterdiği ve bunlar üzerine kurulu Stalinist, Troçkist sistematüğün özel olarak «tek ülkede sosyalizm», «sürekli devrim», «dünya devrimi» tezlerinin eleştirisi ve açılması bir sonraki sayıda yapılacaktır.

Önce «kutupsallık» terimi üzerinde durmalıyız. Bilindiği üzere aynı terimi, Bernstein ve Rosa Luxemburg'un iki karşıt görüşü temsil ettikleri 1900'lerdeki bunalımı nitелеmekte de kullanmıştık. Ve yine günümüzdeki «Çin-Sovyet çatışması»nın bir kutupsallık oluşturduğu söylenmişti.

Bunlar, Marksizmin bütünüyle tartışma konusu edildiği ve farklı görüşlerin, bilgi teorisinden günlük pratik eyleme kadar yükselen sistemli bir yapı, bir kavrayış ve eylem çerçevesi oluşturarak birbirlerinden kesin biçimde ayrıldıkları «bunalım» dönemleridir.

Bütün bu bunalımlar; tarafların birinin veya tümünün, Marksist teorinin öngörmediği ve dolayısıyla teorinin gerçekleştirilmesini imkansızlaştırdığını kabul ettikleri yeni olgularla karşılaştığında ortaya çıkmıştır. Genellikle taraflardan biri bu yeni olgulara dikkati çekerek teorinin bu «gerçekliklere» uyarlı olarak değiştirilmesini (revize edilmesini) talep eder, ve teorinin ancak böylece geçerliliğini sürdürebileceğini öne sürer. Bu görüşün tam karşısında yer alanlar, sözkonusu yeni olguların hiç de yeni şeyler olmadıklarını ya da ancak «geçici» nitelikte şeyler olduklarını öne sürer ve teorinin geçerliliğinden hiçbir şey yitirmediğini savunur.

Şüphesiz yukardaki anlatım daha çok 1900'lerdeki bunalıma, tarafların açık sözlülükle görüşlerini ifade ettikleri tartışma dö-

mine ilişkindir. Bazen de, günümüzdeki bunalım gibi, teoriyi sarstığı, geçersizleştirdiği varsayılan olgular açıkça konu edilmez, üzerinden «atlanır» ama bunlar kendilerini «yoklukları ile belli ederler». Günümüz bunalımında resmî kutuplardan biri (SBKP) çağımızın bazı olgularının teoriyi gerçekleştirilmeyi imkânsız kıldığını zımnen kabul eden tezler ileri sürmekte, diğer kutup (ÇKP) ise —1970'e kadar— teorinin gerçekleştirilmesinin imkânsız olmadığını savunurken bu olguların varlığını yadsımaktaydı. Daha önceki yazılarımızda bu olguların neier olduğu konusu işlendiği için burada ayrıca üzerinde durmuyoruz.

Bunalımın, kutupsallıkların ilk özelliği yukardaki örneklerden de görüleceği üzere tarafların ortak bir kabulde birleşmeleridir. Her iki taraf da teori ile sözkonusu olgular arasında kurulan bağı kabul etmekte; eğer bu olgular gerçekten var ise teorinin de geçersiz sayılması gerektiğinde birleşmektedirler. Açık ki bu temelden hareket edildiğinde «olgular» var kabul edenler, teoriyi revize etmekten ve teorinin öngördüğü eylemden vazgeçilmesi gerektiğinden sözedecekler ve «gerçekliğe» uyarlı yeni veya «düzeltilmiş» bir teori, gerçekliğin empoze ettiği bir eylem perspektifi oluşturmaya yönelecek; «olgular»ı yadsıyan veya «geçici» sayanlar ise «eski» teoride ve eylemde ısrar edeceklerdir. Böylece iki karşıt kamp oluşur.

Bu iki karşıt görüşle karakterize edilen duruma «kutupsallık» diyebilmemiz için, bunların her ikisinin de üzerinde birleştikleri temel, —teori ile «olgular» arasında kurdukları bağıntının— yanlış olması gerekir. Yani, teori sözkonusu olguların varolması halinde bile geçerliliğinden, doğruluğundan birşey kaybetmiyorsa; teori ile bu olgular arasında kurulan bağıntının kendisi sakatsa; karşıt görüşlerin tümü, yanlış bir temel üzerine kuruldukları için geçersizdirler.

Bernstein ve Luxemburg'un iki karşı kutbu temsil ettikleri 1900'lerdeki bunalımı hatırlayalım. Her ikisinin de Marksist sosyalist devrim teorisinin şu temel üzerinde kurulduğunu kabul ettiklerini görürüz: Kapitalizm anarşik bir üretim düzenidir (sistemin uzlaşmaz çelişkilerinden dolayı) ve giderek bu niteliği iyice belirginleşecek, günün birinde de bütünüyle ve genel olarak çökeceği bir buhranla karşılaşacaktır. Devrim işte bu buhranı çözümlenmek üzere gündeme gelecektir.

Bilindiği gibi Bernstein kapitalizmin 1900'lerdeki durumuna bakıp sistemin «anarşik» görünümünden uzaklaştığı ve ekonomik buhranları önlemekte giderek «yetenek kazandı» sonucuna varır. İşçilerin gelirlerinin yükselmesi ve çeşitli sosyal güvencelere kavuşması da uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarını yumuşatmıştır. Bu, kapitalizmin anarşik işleyişini önleyen, onun «uyum» yeteneğini gösteren bir diğer önemli kanıttır.

Öyleyse diyordu Bernstein, olgular ile Marksist devrim teorisi çelişmektedir. Bu teori, sözkonusu olguların tamamen tersinin görüleceği bir süreç öngörmüştü. Oysa gerçek tarihi süreç bu varsayımın geçersiz olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla «teori» bu gerçekliğe göre düzeltilmelidir ve gerçekliğin gösterdiği eylem çizgisi (tedrici reformlar) benimsenmelidir.

Luxemburg'un, Bernstein'in en keskin karşıtı olarak onun gösterdiği olguların «geçici» olduğunu öne sürdüğünü, bu görüşünü kanıtlamak için yoğun çaba harcadığını biliyoruz. Luxemburg bununla Marksist devrim teorisinin geçerliliğini gösterdiğine inanıyordu.*

Oysa Luxemburg ve Bernstein'in ortakça benimsedikleri «temel»in, önkabulün kendisi yanlıştı. Marksist sosyalist devrim teorisi ile bu olgular arasında kurulan bağıntı sakattı. Çünkü sosyalist devrim teorisine, bü-

* «Ortodoks Marksizm» savunucuları safında yer almakla birlikte Lenin'in yaklaşımı, bunalımı konu alan ilk önemli eseri *Ne Yapmalı*'da da görülebileceği üzere, farklıdır. Tüm teorik-pratik çalışmalarına dikkat ettiğimizde Lenin'in sözkonusu olguları yadsımadığı, ancak bu olgular ile Marksist devrim teorisi arasında kurulan ve bunalım ortamının tüm ayrı görüşleri tarafından kabul edilen bağıntıyı geçersiz sayan bir anlayışı sürdürdüğünü görürüz.

tün bir insanlık tarihinin incelenmesi sonucunda varılmıştır. Sosyalist devrim, bu tarihe bir yükseliş niteliği kazandıran derin ve temel gerçekliklerden kaynaklanır. Bu teorisinin doğruluğuna veya yanlışlığına, bu düzeyde bir inceleme ile karar verilebilirdi.

Marksist sosyalist devrim teorisini, kapitalizmin eleştirisi üzerine kurulu diğer bir dizi sosyalizm teorilerinden nitelikçe farklı kılan da buydu. Böylesi sosyalizm teorileri ile kapitalizmin somut tarihî sürecinde görülen ekonomik olguları arasında kurulacak bağ doğru olabilirdi ve nitekim bu nitelikteki teorilerin hemen tümü üzerine kuruldukları tesbitler zaman içinde geçersizleşince eleştirici niteliklerini de kaybetmek zorunda kaldılar.

O halde; kutupsallıkların gerçek eleştirisi, tarafların üzerinde birleştikleri ortak temel, önkabulün açığa çıkarılması ve bunun yanlışlığının gösterilmesi demektir. Tartışılan teori ile, bu teoriyi tartışılır hale getirdiği varsayılan olgular arasında taraflarca kabul edildiği gibi doğrudan bir ilişki olmadığı gösterilmiştir.

STALİNİZM/TROÇKİZM KUTUPSALLIĞININ ORTAK TEMELİ ÜZERİNE

Marksist dünya görüşünün ve bunun bir bilim olarak ifadesi olan tarihî gelişim teorisinin yorumunda iki karşıt eğilim olarak bir kutupsallık oluşturan Stalizm ve Troçkizmi birleştiren ortak önkabul; farklı anlatım ve kanıt sistemleriyle ifade edilmiş olmakla birlikte insan-«koşullar» ilişkisine ve özel olarak insanın dönüştürme eylemi kavramına verilen içeriktir.

Troçki ve Stalin; insan eyleminin «koşullar»ca belirlendiği yani insan eyleminin konusu olan şeyin (doğa ve toplum yapısı) değişmez yasalara uyarlı olarak süren bir gelişme çizgisi olduğunu; ve insanın, bu yasaları kavrayarak ve eyleminin konusu olan şeyin o anda hangi gelişme noktasında bulunduğunu bilerek doğru eylemde bulunacağını kabul ederler.

İnsan eyleminin «koşullar»ca belirlendiğini ve bunların imkân verdiği eylemi yürütmekle «tarihî görev»in yapılmış olacağını temel alan, burada birleşen Troçki ve Stalin; bu «koşulların» nasıl tesbit edileceği konusunda ayrılırlar. Belirli bir durumda bu amaçla yap-

tıkları analizler, tümüyle farklı bakış açıları'nın ürünüdür ve uyulmasını zorunlu gördükleri koşullar apayrı niteliktedir.

«Koşullar»ın tesbitinde iki ayrı yaklaşım türünü tesbit ettiklerini daha sonra göreceğimiz Stalin ve Troçki, diyalektik ve tarihî materyalizmi kabul etmekte, onun kavram ve kategorilerini kullanmakta ve klasik Marksist metinlere atıfta bulunmakta birbirlerinden hiç de geri kalmamaktadırlar.

Nitekim bu yüzden Stalinizm ve Troçkizm'den hangisinin gerçek Marksizm-Leninizm olduğunu tesbit etmek, seçmeye, politik güç mücadelesinin sonuçlarına bağlı kalmıştır.

Mücadeleyi kazanan Stalin, hepsi de tutarlı bir bütünlük oluşturan «Leninizmin İlkeleri», «SBKP Tarihi», bu «tarihin» özel olarak yazdığı «diyalektik ve tarihî materyalizm» bölümü, «Sovyetler Birliği'nde sosyalist ekonominin meseleleri» v.b. bir dizi yazısında dile gelen Marksizm yorumunu Uluslararası Sosyalist Hareket'e egemen kılabilmişse de Troçkizm, bir «Marksist muhalefet» olarak varlığını koruyagelmıştır. Bugün de özünde Stalinist olan SBKP ve paralelindeki eğilimlerin kendileri gibi olmayanlara atfettikleri iki suçlama motifinden biri olarak Troçkizm, Stalinizmin «sürekli karşıtı» olduğunu göstermektedir.

Lenin'in ölümünün ertesinde Stalin ve Troçki, dönemin sorunlarına çözüm olarak öne sürdükleri iki ayrı eylem programını ifade eden «tek ülkede sosyalizm» ve «dünya-Avrupa-devrimi» tezleri ile karşı karşıya geldiler.

Görülecektir ki her iki tez de, Lenin'in özellikle 1914 sonrasında hayatî önemini ve boyutlarını sık sık belirttiği temel sorunları «görmeme» üzerine kurulmuştur.

Daha sonra geniş biçimde ele alacağımız için burada kısaca değinmekle yetiniyoruz. Bilindiği üzere Lenin'in emperyalizm analizinde çözümlenmeye çalıştığı olgu, 1914'te bütün açıklığı ile kendini gösteren Avrupa işçi sınıfının «sosyal-şoven», «sosyal emperyalist», «sosyal-pasifist» eğilimlere kapılabilmesi olgusudur. Bu eğilimler nasıl olup da güç kazanabilmişler veya on yıllarca süren sosyalist propoganda tamamen sözkonusu eğilimlerin eleştirisi ile sürdürülmüşken, nasıl olup da işçiler, hükümetlerin ve burjuva basının şoven, emperyalist çağrılarını benimsemişlerdir? Bu olgunun «nesnel temelleri» neydi? Belir-

telim ki Lenin bu olgulara ilişkin olarak işçi sınıfının sendikal ve siyasal önderlerinin ihanetinden söz etmekle birlikte bununla kesinlikle yetinmemiştir. En açık biçimde «Emperyalizm...» kitabına yazdığı 1920'deki önsözde dile gelen düşüncesi şuydu: «Bu olayın ekonomik kökleri kavranmadıkça, siyasî ve toplumsal portresi değerlendirilmedikçe önümüzdeki toplumsal devrimin pratik sorunlarının çözümüne doğru tek bir adım bile atılmaz.»

Uyarı gayet açıktır. Oysa Lenin sonrasında Uluslararası Sosyalist Harekete yön vermek için çatışan Troçki ve Stalin'in tüm yazılarını, analizlerini gözden geçirdiğimizde bu uyarının hiçbir izini bulamayız.

Bu hiç de nedensiz değildir. Her şeyden önce Stalin ve Troçki, Lenin'in işaret ettiği olguları görmekle birlikte, bunların Lenin'in söylediği kapsam ve içerikte bir sorun yaratmadığı yargısına kendiliğinden varabilecekleri bir yaklaşıma sahiptirler. Asıl önemli nokta da budur. Yani Troçki ve Stalin'in yaklaşımları öyledir ki bunlar aynı olgulardan Lenin'in çıkarabileceği «sorun»u çıkaramazlar. Bu olgular, onların yaklaşımlarında daha değişik türden bir sorun olarak gözükürler.

Stalinizm ve Troçkizmi birer Marksizm yorumu olarak ele almamızın gereği, önemli sanırız ortaya çıkmıştır.

Aynı olgulardan değişik nitelikte ve önem derecesinde sorunlar tesbit etmenin nelere yol açacağını görmek zor değildir. Ama hiç de spekülatif bir yargı sayılmamalıdır ki Uluslararası Sosyalist Hareketin 1917 sonrasında uğradığı bir dizi ağır yenilginin altındaki temel önemde nedenlerden biri ve başlıcası bu gerçek sorunları görmemeye karakterize edilen yaklaşımların egemen oluşudur. Troçkizm bu yenilgilerin resmî sorumluluğunu Stalinizmde bulma hakkını kendisinde görebilir, ama bütün bu yenilgilerin aynı zamanda «sürekli devrim teorisi»nin dramatik çöküşü anlamına geldiğini de gözardı edemez.

Troçkizm ve Stalinizm, somut tezleri ve önerdikleri eylem programları ile artık «tarihin malı» olmuşlardır, ama bir yaklaşım, bir Marksizm yorumu olarak birleştikleri önkabulün bugün de hâlâ geçerli sayılabilmesi nedeniyle yaşamaktadırlar.

Bu bakımdan eleştiri son derece olağan

gibi gözüken ortak önkabulün yanlışlığını göstermek zorundadır.

MARKSİST TARİH BİLİMİ

Marksizm; oluşturulduğu dönemde her biri apayrı bilim dalları olarak nitelenen ekonomi politik, toplum bilimi ve tarihi; doğru düşünmenin ve dünyayı anlamının yöntemi olarak tanımlandığını söyleyebileceğimiz felsefeyi; bir siyasal - toplumsal düzen talebi olarak sosyalizm doktrinini, yani o zamana kadar her biri birbirinden görece bağımsız düzeylerde ele alınıp geliştirilen bu üç ayrı «ideolojik sistemi» tek bir tarih bilimi içinde birleştirir. Marksizmin bir tarih bilimi olduğunu ya da daha dar bir ifadeyle Marksizmin tarihî bir bilim haline getirdiğini söylerken bunları gözönüne alıyoruz.

Ancak Marksist tarih biliminde bütün bu «birleşenler», birleşme öncesindeki durumlarında değildiler. Uyumlu bir yapı kurmak diye bir amaç güdülmemişti. Ve zaten bu mümkün değildi. Felsefe idealizm ve materyalizm en son temsilcileri Hegel ve Feuerbach olarak iki uzlaşmaz anlayışa bölünmüş haldeydi. Sosyalist doktrin kapitalizmin ahlaki eleştirisiyle bir rasyonel muhasebe sistemi olma arasında gidip geliyordu. Burjuva toplum bilimlerinin o dönemdeki en yetkini olan ve diğer gelişme halindeki bilim dallarıyla birleştikleri temeli en tutarlı biçimde savunan ekonomi politik, bütün bilimsellik iddialarına karşın temel kavram ve kategorilerinin gerek kendi içlerinde ve gerekse birbirleriyle ilişkisinde uzlaşmaz karşıtlıklar gösteren yapısından dolayı olsa olsa bir «ideoloji» idi.

Marksizmin, bütün bu karmaşık ve belli başlı bileşenleri kendi içinde uzlaşmaz çelişiklere sahip «malzeme»nin «rasyonel özü»nü aldığını söylemek anlamsızdır. Örneğin Stalin; Marksist tarih biliminin skolastik hale getirilmesinde katkısı büyük olan «SBKP Tarihi»nin ünlü «diyalektik ve tarihi materyalizm» bölümünde bunu yapar. Ona göre Marx, «Hegel diyalektiğinin... yalnızca rasyonel özünü» Feuerbach materyalizminin «asıl özü»nü almış ve her ikisinin «idealizt kabuklarını kaldırıp atmış»tır.

Bu «öz» çıkarıp «kabuğu atarak» «bilim» kurma metodu başkalarına ait olabilir

ama bunu Marx'a maletmek yanlıştır. Marx, klasik felsefe, ekonomi politik ve sosyalizm teorilerini birleştirirken her şeyden önce bunların birbirlerine karşı o tarihe kadar süren bağımsızlıklarına son verir ve daha da önemlisi tüm önkabullerini çürütür. Çünkü bu önkabulleri nedeniyle sözkonusu sistemler uzlaşmaz çelişiklerle karşılaşmışlardı. Her biri de insanın bütünsel eyleminin başlıca görünümelerini birbirinden bağımsız ve kendi içinde açıklanabilir saymaktan başlayan bu sistemler, birer yanılısamadır, ideolojilerdir.

Stalin'in «diyalektik ve tarihi materyalizm üzerine» söylediklerinin yanlışlığını görebilmemiz için ilkin bunları gözönüne almalıyız.

İdealist ve Materyalist felsefeler arasındaki tartışmanın bilgi sorunu üzerine olduğunu ve örneğin Politzer'in Berkeley'e izafe ettiği idealistlerin maddeyi yok saydıkları gibisinden bir durumun sözkonusu olmadığı hatırlanmalıdır.

Marx, asıl olarak bu iki felsefe tarafından ortakça kabul edilen bilgi sorununun konulduğu çerçeveyi köklü biçimde değiştirir. Klasik felsefenin bu iki karşıt akımı, bilgi sorununu ele alırken, insanı yalnızca «düşünen insan» olarak ele alıyor ve bilgisine sahip olunmak istenen her şeyi bu insandan apayrı, ondan bağımsız olan bir «nesne» olduğunu varsayıyordu. Bu nesne insan tarafından anlaşılmasına çalışılıyor, onun hareketini, değişimini yöneten yasalar bulunmaya çalışılıyordu. Materyalistler duyular, algılar veya sezgiler yoluyla edindiğimiz bilgileri bu **nesnenin kendisine ait** bilgiler olarak kabul ediyorlar, idealistler ise bu bilgilerin gerçek bilgi sayılamayacağını bize nesnenin öz bilgisini vermediğini ileri sürüyorlar, buna ancak «düşünce faaliyetinin kendi içinde» varlabileceğini kabul ediyorlardı.

Marx, bu çerçeveyi «insan eylemi»ni dahil ederek değiştirir. İnsan nesneyi yalnızca algılamakta ya da düşünmekte değildir, onunla —insanı insan yapan— bir eylem ilişkisi içinde.

Dolayısıyla anlamaya çalıştığımız nesne, kendiliğinden nesne değil, insan eylemiyle değiştirilmiş nesnedir. Nesne hakkındaki bilgilerimizin bir «ögesi» —giderek artan bir ögesi de— ona eylemimizle kattığımız şeydir.

Dolayısıyla Marx insan kavramını değişt-

tirmiş olur ilkin. «Düşünen insan»; «düşünen, eylemde bulunan insan», hattâ daha sonra göreceğimiz gibi «eylemini düşünen insan» olmuştur.

«Nesne» kavramı da değiştirilmiştir. İnsan eylemi de bu kavramın içine dahil edilmiştir. Bu durumda nesnel bilgi derken «kendiliğinden şey»e şu veya bu biçimdeki eylemimizle kattığımız bir şey de vardır bunda.

İnsan'ın anlamaya çalıştığı «nesne»ler doğa ve toplumdur. Bunlardan ilki insanın içinde ancak bir öge olduğu ve onsuz da varolabilen «nesne»dir, ama toplum insan olmaksızın düşünülemez.

Şu sonuç çıkıyor: **insan eylemi**, doğa hakkındaki bilgimizin bir ögesi sayılabilir, ama **toplum hakkındaki bilgimizin tümüdür.** Dolayısıyla «toplumu kavramak» insanın kendi eylemini kavramasıdır.

Marx'ın **Feuerbach Üzerine Tezler**'ine bakalım. Yukarıda anlatmaya çalıştığımız şeyler bu tezlerle formüle edilenlerin açıklamasıdır yalnızca.

«Feuerbach'ın materyalizmi de dahil olmak üzere şimdiye kadar ki bütün materyalizmin başlıca kusuru, şeyin, (Gegenstand) gerçekliğin, duyumluluğun, bu materyalizmlerde **insanın duyumlu faaliyeti, pratiği** olarak değil, öznel olarak değil, ancak nesnel (objekt), ya da sezgi, (Anschauung) biçiminde kavranmasıdır.»

Tez daha sonra şöyle devam ediyor:

«Feuerbach, somut nesnel ister; düşüncenin nesnelere gerçekten ayrı nesnelere ister ama insan eyleminin kendisini nesnel (gegenständliche) eylem olarak ele almaz.»

5. tezde duygularımızla kavradığımız şeyin insanın somut pratik eylemi olduğu açıkça ifade edilir:

«**Soyut düşüncenin** tatmin etmediği Feuerbach, sezginin göz önünde tutulmasını istiyor, ama duyularla kavranan dünyayı insanın somut pratik eylemi olarak görmüyor.»

Feuerbach materyalizmi «sezgisel materyalizmdir» yani anlamaya çalıştığımız **«maddî dünya»**nın aslında «pratik eylem» olduğunu kavramayan bir materyalizmdir.

Marx, görüleceği üzere Feuerbach materyalizminin «özünü» yanlış olduğunu gösterir. Feuerbach «nesne»yi yani dışımızdaki şeyi anlamak peşindedir. Marx ise anladığımız şeyin

«nesne» değil, kendi pratik eylemimiz olduğunu söylemektedir. Bambaşka şeylerdir bunlar ve onun için Marx, Marksizmin çıkış noktası denilmesi gereken Feuerbach üzerine Tezlerin sonuncusunda «Filozoflar yalnızca dünyayı değişik biçimlerde yorumlamakla yetindiler, oysa sorun onu değiştirmektir» der.

O halde «dünyayı anlamak» demek insanın değiştirme eylemini anlamak demektir.

Tarih bilimi bu temel üzerine kurulur. Tarih biliminin «nesne»si insan eylemidir.

O halde tarihî gelişim, insan eyleminin gelişmesi demektir. Toplumsal biçimde gerçekleştirilen insan eyleminde her niteliksel gelişme, toplum biçimlerindeki niteliksel gelişime tekabül eder.

Çünkü insanı sürü halinden toplum halinde yaşamaya getiren şey insanın eyleminin değişmesidir. O zamana kadar herhangi bir organizma gibi fizik gücü ve organizmasının imkânlarıyla sınırlı, hep aynı nesnelere aynı tür ilişkiye giren insan tüm doğal varlıkların eylemini karakterize eden bu döngüsel, değişmez eylem zorunluluğunu aşmıştır. Sürü insanını, toplumsal insan haline getiren işte bu eylem değişimidir.

Bir yükseliş süreci olarak kabul ettiğimiz genel insanlık tarihini ardarda gelen toplum biçimleri halinde dönemleştirirken kullandığımız ölçüt, insan eylemindeki değişimin niceliksel ya da niteliksel olup olmadığıdır. İnsanlar başlıca eylem konuları olan doğa ile nasıl bir ilişki içindedirler, kullandıkları araçları karakterize eden özellik nedir? Doğa ve araçla kurulan bu ilişki hangi üretici konumları gerektirir?

Marksist tarih bilimi, tüm insanlık tarihini inceleyerek o döneme kadarki tüm toplumsal değişmelerin; —içeriğinin aslı öğeleri yukarıdaki sorularda özetlenen— insan eyleminin değişmesi sonucunda meydana geldiğini ispatladığında, yalnızca bir tarihî açıklama sistemi kurmuş olmuyordu. Asıl önemlisi toplumu değiştirmenin nasıl mümkün olabileceğini de gösteriyordu.

«**İnsan, eyleminin değişmesi ile toplumda** —yani tüm toplumsal ilişkilerde— **meydana gelen değişmeler arasındaki bağıntıyı kurduğunda, bunun bilincine vardığında insan, toplumu değiştirmek için eyleminde nasıl, han-**

gi nitelikte bir değişim gerçekleştirilmesi gerektiğini de önceden tasarlayabilir, bilebilir.

Marksizm; insanların tarihi bilinçle yapacakları bir çağdan söz ederken yukarıda, özetlenen bilimsel tesbite dayanır.

Marksist sosyalizm teorisi bu tesbit üzerine kurulur.

Bunu unutmak, yani sosyalizmin, insanların köklü biçimde değişik bir toplumsal eylem temeli üzerinde kurulabileceğini gözden kaçırmak; yani insanların doğa ile üretim araçları ile ilişkileri köklü biçimde değişmedikçe, sosyalizmi bir tarihsel yükseliş olarak nitelenmenin mümkün olamayacağını kavrayamamak; isten-sin ya da istenmesin Marksizmden ve özel olarak sosyalist hareketin üstlendiği tarihi misyondan uzaklaşmak sonucunu verir.

Bu yazının bir önceki bölümünde Stalinizm ve Troçkizmin sosyalizme özgü üretici güçlerin yaratılması zorunluluğundan uzak bir «sosyalist inşa» anlayışında birleştiklerini gördük. Her ikisi de üretici güçlerin dönüştürülmesi, yani şu ana kadar kullandığımız kavramla söylersek toplumsal insan eyleminin nitelikçe yükseltilmesi —ki bu daha sonra sözünü edeceğimiz insan-makina ilişkisinin haldeki biçiminin aşılmasını özellikle gerektirir— bilincinden uzaktırlar.

«İNSAN EYLEMİ»NİN DEĞİŞİM SÜRECİ

«İnsan eylemi» kavramı; özünde insanların üretici işlevlerini yerine getiriş biçimini, doğa ve üretim araçları ile ilişkilerini ve bu ilişki sonucunda doğada gerçekleştirdikleri değişimin, etkinliğin niteliğini ifade eder. Bu içeriği ile sözkonusu kavram, daha genel bir kavram olan «üretici güçler» kavramına bağlıdır.

Genellikle «üretici güçler» derken, doğal güçler, üretim araçları ve toplumsal biçimde faaliyette bulunan insan kastedilir. Bu başlıca üç ögede «değiştirici», dinamik öge insandır ve üretici güçlerin gelişmesi, insan eyleminin gelişmesi demektir. İnsan, yeni üretim araçları yaratmış, böylece doğanın o döneme kadar el atmadığı güçlerini kullanarak üretim kapasitesini artırmış, ya da eskiden belli bir ürün elde edebildiği doğal nesne ve güçlerden bu kez çok daha değişik nitelikte ürünler elde edebilmiştir.

Üretici güçlerin gelişmesini, insanların daha çok ve yeni nitelikte ürünler elde etme süreci olarak gördüğümüzde, yani gelişme sürecini «üretim artışı» ölçütüyle değerlendirdiğimizde bu, insanlık tarihinin eksik bir yorumu olur.*

Oysa Marx, incelemesini, eleştirisini asil olarak «üretim biçimine» yöneltmişti. O, işçi sınıfının içine itildiği yoksulluk yanında asil olarak işçi sınıfının yerine getirmeye mahkum edildiği üretici işlevin niteliğini vurgulamıştı. İşbölümünün, kafa ve kol emeği çelişkisi'nin aşılması zorunluluğuna hayatî önemi verirken; «işçi sınıfının kurtuluşu»nun aynı zamanda «insanlığın kurtuluşu» olacağını söylerken, bunları öne almıştı.

Çünkü Marx, «üretici güçlerin gelişmesi» sürecinde, «üretim artışı»ndan daha başka birşey de görmüştür. Asil olarak bundan dolayı insanlık tarihini bir «gelişme süreci» olarak nitelenmiş ama aynı zamanda işçi sınıfının şahsında bu gelişme sürecinin çelişkisinin ortaya çıktığını ve uzlaşmaz nitelikte olan bu çelişki nedeniyle kapitalist üretim biçiminin tarihi gelişme önünde bir engel yarattığını söylemiştir. Bundan dolayı kapitalizm de dahil olmak üzere geçen tüm tarihî süreç «insanlığın tarih-öncesi» diye niteler.

«İnsan eyleminin gelişmesi»nin kapitalizme kadarki sürecini insanın doğa ve üretim araçları ile ilişkisi açısından incelediğimizde; Marx'ın neden dolayı tarihî «insan eylemi» ek-

* Burada iki noktayı belirtmek istiyoruz. Üretici güçlerin gelişmesi, hiç şüphesiz üretilen ürünlerin sayı ve çeşitçe artışında gözlemleyebildiğimiz bir süreçtir. Ürünlerin artışı «üretim gelişmesi» olarak tanımlayabiliriz. Oysa üzerinde durduğumuz kavram, «üretici güçler» bu üretimi mümkün kılan şeydir, onun nedeni dir. Marx, birçok yerde «insanın üretici yeteneği» v.b. terimlerle bu «nedeni» ifade eder.

İkincisi, üretimi yalnızca «geçim araçları», yani yiyecek, barınak, giyim v.b. doğal-organik hayat için gerekli maddelerle sınırlı olarak ele alamayız. Hiç şüphesiz ana saik bu olmuştur. Ama artan üretim bu «geçim araçları»nın daha çok ve çeşitli olarak elde edilmesi yanında doğrudan organik hayatla ilişkin olmayan yani bunlar olmaksızın da doğal hayatın sürebileceği yeni maddeler getirir. Gerçi bu nesnel kullanım alanımıza girdikten sonra; yaşamayı bu nesnelere ile birlikte düşünürüz ve böylece bir anlamda bunları da bizim «geçim araçlarımız» olarak algılarız.

seninde açıkladığını ve yukarıda özetlenen yargıların anlamını çıkarabiliriz.

İnsanlık tarihi aynı zamanda insanın doğa üzerinde etkinliğinin artması ve asil olarak da insanın «doğal zorunluluk»lardan kurtulma tarihidir.

Araç kullanmakla insan, organizmaların hep aynı nesnelere ve aynı tür bir ilişkide bulunmakla belirlenen doğal eylem zorunluluğunu aşmış oldu.

Önce doğal nesnelere araç olarak kullanan insan, daha sonraları değiştirdiği nesnelere araç olarak kullandı.

Araç kullanmanın ikili bir özelliği vardı. İnsanı doğa karşısında daha etkin kılıyor ve doğanın tüm organizmalar için geçerli döngüsel, aynı tip yaşama eylemi zorunluluğundan kurtulmasını ve bu anlamda doğal belirlemelerden kısmî olarak bağımsızlaşmasını sağlıyordu. Ama aynı zamanda insanı araçlara bağımlı kılan bir yanı da vardı. Ancak bu yan kısmî idi. Çünkü üretici insanın üretim araçlarını kendisi yaptığı ve doğal olarak kendine göre biçimlendirdiği —bir zanaatkârı düşünelim— bu evrede; insan, üretim aracına da egemendir. Yani, daha sonra makinada göreceğimiz gibi araç insana neyi nasıl yapacağını empoze etmiyor, tersine insan onu kendi bilgi, beceri ve amacına göre kullanıyordu. Aynı aracı kullanan, ama farklı maharet derecelerine sahip olan insanlar sayı ve kalitece farklı ürünler elde ediyorlardı. İnsan gerçi araçsız yapamıyordu ama aracını kendisinin yönlendirdiğini, onun elinin uzantısı olduğunu biliyordu.

Makina, bu durumu köklü biçimde değiştirir. Her şeyden önce kendisini fiilen kullanan —işçiye— ürettiği şeyin etkin bir tasarımı yapma imkânını tanımaz. (Kafa emeğinden uzaklaştırma). Çünkü makina biçimi belli bir ürün için hazırlanmıştır. Makinalar yetkinleştikçe bu durum daha da belirginleşir. Zanaatkârın ürününe belli bir biçim verebilmek için üretim aracını buna uygun olarak biçimlendirme özgürlüğü bir işçi için sözkonusu olamaz. İşçi üretim aracını ve ürünü önceden kafasında tasarlamaz; çünkü karşısındaki makinanın şahsında bunları verilmiş bulur. Makinalar yetkinleşip, işbölümü artınca nitelikli işçinin kısmen sahip olabildiği araca egemenlik iyice yok olur.

Ama, makinalı üretimin gelişmesi insanın doğa karşısında egemen oluşudur da. Doğal zorunlulukları kısmen aşan ama buna karşın yine de doğa koşullarınca sınırlanan bir üretim eylemi içinde kalan insan, sanayi çağına girmekle, yalnızca doğa koşullarının etkisini asgariye indirgemekle kalmaz, tüm doğal güçleri isterleri yönünde kullanma, biçimlendirme imkânlarına erişir; doğal güçleri birbirlerine dönüştürür. Ama insanı asil olarak «kendi bilincine» vardıratan şey ise şudur: O döneme kadar asil olarak doğanın kendiliğinden yarattığı ürünleri daha çok üretmek veya bunları daha elverişli hale getirecek biçimde değiştirmişti. Oysa şimdi doğanın kendiliğinden keşinlikle yaratamayacağı yeni tip ürünler elde eder hale gelmiş olmaktadır.

İnsan, «doğaya uyma» evresini aşmış, kendi doğasını yaratma evresine geçmiştir. Doğanın bir nesnesi olmaktan başlayan insanlık tarihi, doğanın nesne haline getirdiği bu aşamayla doruğa, düşünülebiyecek en yüksek noktaya varmıştır.

Bu noktaya varılmanın yaratabileceği doyum; kendisi, üretim araçlarının yetkinleştirilmesine hasredilen bilim ve tekniğin gelişmesine katkıda bulunmadığı halde; serveti sayesinde bu üretim araçlarına sahip olan ve böylece de kendisini insanlığın yaratıcı eyleminin yegane temsilcisi sayabilen kapitalist sınıfa ait olabilir.

Ama bu kapitalist bencillik ikincil bir sorundur. Çünkü sırf servete sahip olmaya dayanan bu yarım ve sakat doyum, insanın üretim aracına bağımlı hale gelişinin bir diğer görünümünden başka birşey değildir.

İnsanın doğal zorunlulukları aşma, doğa üzerinde etkin hale gelme süreci, insanın doğaya bağımlılıktan kurtulması sonucunu vermiş, ama bu kez insanın bu kurtuluşu gerçekleştirmek için kullandığı araçların insana egemen olması, insanın bu kez de araçlara bağımlı hale gelmesi ile karşılaşmıştır.*

Doğaya bağımlılıktan, eylemini doğanın empoze ettiği koşullar içinde yerine getirme

* Nesnel üretim düzeyinde makinaya bağımlılıkla, insanın makinanın bir uzantısı hale gelmesiyle kendini gösteren bu durum ekonomi ve genel olarak toplumsal ilişkiler düzeyine «metanın, paranın fetişleşmesi» olgusuyla «yansır».

zorunluluğundan; araçlara bağımlılığa, araçların empoze ettiği koşullarda eylemde bulunma zorunluluğuna varılmıştır.*

Ama bu bağımlılık asıl çıplak biçimiyle işçi sınıfının durumunda görülür.

Üretim sürecinde, makinanın bir uzantısı halinde iş gören, makinanın ona empoze ettiği eylemin dışına çıkamayan; gerek makina ve gerekse üretilen ürünün önceden tasarımıyla herhangi bir katkıda bulunma imkânından kesinlikle yoksun kalan, insan-nesne ilişkisini bu olumlu yanında yaşama hakkı bulunmayan ve böylece insanların nesnelere değiştirdikleri bir durum içinde değil, tersine insanların nesnelere tarafından belirlendiği, onlara uyum sağlamak zorunda olduğu o geçmişteki «doğal durum»na benzer bir konumda kalmaya zorlanan ve tıpkı doğal koşulları değiştirdiğinde kendisini bu koşullara uyduran organizmalar gibi, makinalar değiştirdiğinde de kendisinden bu «nesnel koşul»a uyarlı eylem istenen bir sınıftır işçi sınıfı. Ve ona insanların doğaya egemen olduğu söylenerek bundan gurur duyması istenmektedir.

İşte bundan dolayıdır ki Marx:

«Sonuna değin gelişmiş proletaryada, tüm insanlığın, hattâ insanlık görünüşünün soyutlanması tümlenmiş bulunur. Güncel toplumun tüm yaşam koşulları en insan-dışı yanlarıyla proletaryanın yaşam koşullarında yoğunlaşmış bulunurlar. Proletaryada insan gerçekte kendi kendini yitirmiş, ama aynı zamanda bu yitirmenin teorik bilincini de kazanmıştır der. (K. Marx, F. Engels. **Kutsal Aile...** s. 62. Sol Yayınları.)

* Burada yaptığımız açıklamalar şu tarihi olguyu dikkate almaktadır: Kapitalizm, insanların organik hayatlarını sürdürebilmek amacıyla yaptıkları üretici faaliyetlerin bu ilk amacına vardığı toplumsal aşamadır. İnsanlar bu aşamaya varıncaya kadar ihtiyaçlarının ürettikleri ile karşılanamamasından doğan «kıtlık» sorununu çözümlenmeye çalıştılar. Kapitalizmle birlikte gördüğümüz dev üretim güçleri, bu tarihi sorunun çözümlendiği, çözüm imkânlarının oluşturduğunu gösterdi. Her ne kadar hâlâ doğal-organik ihtiyaçlarını yeterince elde edememiş milyonlarca insan varsa da bu olgu «fazla üretim» krizlerine uğrayan sistemin açıklanması kolay paradokstur. Bugün kapitalist sistem, yalnızca «en gelişmiş»lerinde değil, Türkiye gibi «az gelişmiş»lerinde de tüketim kamçılması yapmakta kendini yaşatabilecek bir imkân buluyorsa nedeni buradadır.

Üretim araçlarının giderek daha yetkinleştirilmesiyle belirlenen kapitalizme kadarki insan eyleminin gelişme sürecinin bu karakteristik özelliği sürdürülerek, çözümlenemez bu sorun. Dolayısıyla bir sonraki aşama bu süreçten radikal bir kopma, bir sıçrayış olmalıdır.

Sosyalizm ancak bir devrimdir. İnsanlık tarihinde bu ana kadar gerçekleşmiş tüm devrimleri; **kendisinden bakılınca** ancak niceliksel değişimler olarak görebileceğimiz bir devrimdir. Ve bunun içindir ki «Sosyalizm, insanlığın tarih öncesinin sona erdiği» olacaktır.

Toplumsal üretici güçlerin tarih içinde gelişme sürecine bu aslı boyut açısından bakmamak, gelişme olgusunu **insanın dışında** bir süreç olarak görmek, Marksizmin sosyalizm mücadelesine kazandırdığı her şeyin yitirilmesine yol açar. Daha önce belirtildiği ve yukarıda yapılan alıntıda kanıtlandığı gibi —ki üzerinde özellikle durduğumuz **Feuerbach Üzerine Tezler**'in de anlamı bu idi.— Marx, sosyalizmi herkesin çoğu kez yüceltiği **varolan üretim biçiminin, tarihi eleştirisi** üzerinde kurar. Burada proletaryanın mahkûm edilmiş olduğu ve nesnel zorunluluk olarak kendini duyurtan insanî eylem imkânına dikkati çeker. Belki henüz bu zorunluluktan kesin kurtuluşun somut imkânları görülmemektedir ama proletarya, kendi durumunun «teorik bilincine» varmış proletarya, bunların oluşmasını bekleyemez. «Sonuna kadar» gelişmiş kapitalizm, yukarıda özetlenen çelişkisinin de sonuna kadar gelişmesinden başka sonuç getirmez. Kendi kurtuluşunun insanlığın kurtuluşu anlamına geldiğini bilince kavramış proletarya bu kurtuluşu gerçekleştirecek imkânları ancak tüm toplumsal faaliyetleri bu aslı sorunun çözümlenmesi, çözüm koşullarının oluşturulması için seferber ederek oluşturacaktır. «Proletarya diktatörlüğü»nün tarihi görevi ve anlamı buradadır ve bu aynı zamanda onun «siyasal» içeriğini de belirler. Marx'ın Paris Komünü üzerine analizinde niçin önemle buradaki özgün demokrasiyi vurguladığını, proletaryanın tıpkı burjuvazi gibi devlet ve siyaset adamları eliyle uygulattığı bir diktatörlük değil, böylesi özgün bir demokratik işleyişe sahip bir diktatörlük kurması zorunluluğunun aslı anlamını böyle kavrayabiliriz. Marx, Komün için «...içinde emeğin ekonomik kurtuluşunun gerçekleş-

Birikim 32/18

tirebileceği nihayet bulunmuş bir politik biçim» der.

Proletarya burada üretici eylemine ek olarak bir politik eylem imkânı da edinmiş oluyor yalnızca. İnsanların geçim durumunu şüphesiz yükseltmekten geri kalmayarak, insanların tüm toplumsal faaliyetlere iktidarıyla imkân ve buna elveren kurumsal yapılar, özgün deneyimler içinde insanlar, daha önceki toplum biçimlerinde olmadığı kadar zengin içerikli bir eylem kapasitesine sahip olacaklardır.

Marksist sosyalizm teorisinin önümüze getirdiği perspektifler bu. Yeniden belirtelim ki bu perspektif, işçi sınıfını yerine getirmek zorunda olduğu üretici işlevden kesin olarak kurtaracak bir «üretici güçlerin dönüştürülmesi» somut imkânının var olduğu öne sürülerek «çizilmiş» değil. Bu imkânlar oluşturulacak, deyim yerindeyse yaratılacaktır.

Ve bunun içindir ki sorun dünyayı anlamak değil, **dünyayı dönüştürmektir.**

«İNSAN EYLEM»NİN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ İLE MARKSİST SİYASAL EYLEM KAVRAMI ANLAYIŞI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Yukarıda da işaret edildiği gibi insan eyleminin dönüştürülmesi sorunu, insanların yerine getirdikleri üretici işlevlerin haldeki durumunda kesin bir değişim olmaksızın çözümlenemez.

Ve yine belirtildi ki bu çözüm, insanların o zamana kadar oluşturdukları bilimsel, teknik imkânların bu amaç için seferber edilmesini gerektirir.

Bütün bunlar elbette ki siyasal iktidarın ele geçirilmesi ile birlikte başlatılacaktır.

Şimdi üzerinde duracağımız konu şu: Yukarıda özetlenen ve görüleceği üzere hemen çözümlenmesi mümkün olmayan, ama sorunun bilincinde olan sosyalist iktidar; neden dolayı «komün tipinde bir devlet», «devlet olmayan devlet» olmak zorundadır?

İnsan eyleminin dönüştürülmesi genel sorunu ile bu «devlet» arasındaki ilişki nedir?

Bir diğer soruyu da, Lenin'in **Ne Yapmalı** adlı kitabında, işçi sınıfının siyasal bilincinden ne anlaşılması gerektiği üzerine söylediklerinden çıkarabiliriz:

«...materyalist tahlil ve kıstasları bütün sınıfların, kategorilerin ve grupların **bütün** eylem

ve hayat tarzlarına pratik olarak uygulamayı öğrenmek, (...) kendini iyi tanıyabilmesi için işçi sınıfının çağdaş toplumun **bütün** sınıfları arasındaki karşılıklı ilişkiler hakkında tam bir bilgisi (...) siyasî hayatın tecrübesine dayanan bilgisi» olması gerektiği ısrarla bütün kelimesinin altı çizilerek vurgulanır.

Demek oluyor ki Lenin, işçi sınıfının siyasal mücadelesine sırf bir iktidarı alma amacını yüklemiyor. Bunu çok aşan bir içerik veriyor. Ancak eylem kapasitesinin nicelik ve nitelikçe artması olarak tanımlayabileceğimiz ve içeriğinden açıkça görüleceği gibi hiçbir toplumsal faaliyeti ve dolayısıyla ilişkiyi dışta bırakmayan bir kapsamda olduğu için de amacının ancak «politik olgunlaşma» olarak kavramlaştırılabileceğimiz bir süreç öngörülüyor.

Sosyalist devrim için neden bilinen siyasal iktidara yönelik mücadelelerde sözkonusu olmayan böyle bir süreç öngörülmektedir?*

Sorun, kapitalist toplum biçiminde insanlara tanınan eylem imkânının analizi ile ilgilidir.

Yalnızca somut maddeler üretiminde değil, aynı zamanda genel adıyla «hizmet üreten» tüm toplumsal faaliyetlerin yerine getirilmesinde insanlar, genel işin belirli bir parçasını yapmakla sınırlandırılmışlardır. Toplumun bütünüyle saran işbölümü uyarınca insanlar belli tip bir kol veya kafa emeği türünü harcamakla yükümlüdürler. Kol emeği gerektirmeyen işlerde, eskiden bir kişinin yaptığı işin çeşitli parçalara bölündüğü ve bunların her birini yapan kişilerin, kendine düşen parça üzerinde «uzmanlaştığı» görülür. Böylece verim artışı sağlanmaktadır.

Ayrıca şu da var ki, bu uzmanların yaptığı işler de giderek standartlaşmaktadır. Hangi işin nasıl yapılacağı kataloglar, cetveller ve önceden ayrıntılı biçimde hesaplanan iş görme programları ile belirlenmiştir. Aşırı basitleştirilen uzmanlık konuları içinde kalan kişiler, tıpkı işçi sınıfının makina karşısındaki durumuna benzer bir durumu giderek daha fazla hissetmektedirler. İşçi sınıfının makina bağ-

* Şüphesiz bu öngörme Marx'dan çok Lenin için sözkonusudur. *Birikim*'deki bir yazıda bu konu üzerinde durulmuş ve ilk bakışta edinilen izlenimin tersine Lenin ile Marx'ın çelişmediği savunularak, kanıtlar gösterilmiştir. (Bkz. *Birikim*, Sayı 25, R. Rossanda'nın Yazısı Üzerine).

Birikim 32/19

lamında duyduğu bilimin ve tekniğin önündeki çaresizlik duygusunu kafa emekçisi uzmanlar da kataloglar, cetveller ve araştırma laboratuvarlarının bildirdiği sonuçlar önünde duyar hale gelmektedirler.

Geniş üretim kombinaları içinde birbirinden farklı ürünler üreten ve kombina sisteminin içinde bu ayrı ürünlerin tedricen bir araya getirilmesi ve sonuçta «son ürünler»de bu sürecin tamamlanmasına çok benzeyen bir işleyiş kafa emekçisinin harcadığı alanlarda da yürürlüğe sokulmuştur.

İşçiler gibi kafa emekçileri de gittikçe daha fazla katkıda buldukları bu son ürünler ile, kendi aralarındaki bağı kuramaz duruma gelmektedirler.

Gitgide kompleksleşen ürünler, yalnızca onları oluşturmak için gitgide daha yaygın bir üretim örgütlenmesi gerektiği ve bu anlamda toplumsallaştıkları için değil, aynı zamanda çok çeşitli ve daha önce somut üretime katkısı olabileceği düşünülmemeyen bilimsel ve kültürel faaliyetleri de gerektirir hale geldikleri için de toplumsallaşmaktadırlar.

Ürettikleri giderek toplumsallaşırken, insanlar alabildiğine bireyselleştirilmektedirler. Burada bireyselliği ahlâkî anlamda kullanmıyoruz. Bu ahlâkî yansıma asıl olarak insanların üretici ve toplumsal eylemlerindeki bireyselleşmenin —ki buna aslında neşneleşme denilmelidir— sonucudur.

Kapitalizmin insanlar arasındaki ilişkileri metalar arasındaki ilişkiler haline getiren temel özelliği en uç noktalara varmıştır. Geçmişte sırf organik hayatları için gerekli ürünleri mübadele ederlerken insanlar birer metayı temsil ederek ilişkide bulunurlardı. Bunun dışında yaşama koşulları ortak olan bir çevrede kendilerine göre bir kültür, ideoloji, sanat üretirlerdi. Bu çevre içinde karşılıklı bir etkilenme olur, çoğu kez anonim bir kültür, bir değerler sistemi oluşturdu.*

Kapitalizm, bu anlamda kültür ayrımını

* Geçmiş toplum biçimlerinde genel hatlarıyla ayrı iki kültürel yapı görülür. Sınıfsal yapıya tamamen uyan bu ayrım; iki ayrı biçimde edebiyat, görenek ve gelenek, ideoloji yorumu ve toplumsal değer sistemi ile kendini gösterirdi. Egemen sınıfa baskı altında tutulmakla birlikte ezilen sınıflar yine de sınıfın mensuplarına özgü bir kültür oluşturmuş, bu oluşuma katılma imkânına sahiptiler.

yıkar. Kültürel diyebileceğimiz her faaliyet alanı da meta üretiminin «yasaları» içine girmiştir. Kapitalizm kültürü, sanatı, v.b. bir meta olarak satar. İnsanların çeşitli tiplerde üretilen bu metaları satın alması değil önemli olan, insanların kesin biçimde alıcı hale gelmeleridir. Onlar artık kültürel oluşumlara katılamazlar. Kültür, kültür üreticilerince üretilir ve diğerlerine ürün olarak gelir. Müzik dinler; film, gösteri, televizyon seyrederek; kitap okur. Ama bunları yapamaz. Müziği sevmek, onu dinleme; edebiyatı sevmek, kitap okuma ile v.b. edilgen biçimde kendini gösterir.

Sırf sınırlı üretici işlevini yerine getirirken «eylem»li olan, ama bunun dışında hemen hemen tüm toplumsal faaliyetlerin edilgen nesnesi haline gelmiş olan kapitalist toplumun insanı, başka eylem türlerini yapan insanlarla arasındaki alan ayrımını bu edilgenliğe itiliş süreci içinde aşamaz. İnsanlar arasında insanî diyebileceğimiz ilişki biçimleri de giderek kısırlaşır ve insanların birbirlerini kullandıkları metalar aracılığıyla tanıdığı, tanımladığı bir toplumsal değerler sistemi oluşur.

İnsanların birer eylem nesnesi haline gelmeleri yolu açılmıştır. Her faaliyet türünü yerine getirenler, diğerlerini kendi eylem ürünlerinin hem alıcısı hem de eylem nesnesi halinde görür. Politik faaliyet için oy ve yönetilen, ekonomik faaliyet için tüketici, sanat faaliyeti için seyirci, dinleyici ve okuyucudur insan.

Genel toplumsal eylemin sonuçlarında gördüğümüz sayı ve çeşitlilik açısından devasa zenginlik yanında, bireysel eylemlerin bu sınırlı, yoksul durumu tam bir çelişkidir. Sınırlı bir eylemde bulunmak ve diğer eylem türlerinin nesnesi olmak durumu; insanın potansiyel imkânlarının bu istem dışı köreltilmesi, kapitalizmin ancak yıkılması ile kurtulabilecek toplumsal bunalımının nedenidir.

«Biçimi ne olursa olsun, bir toplum nedir? İnsanların karşılıklı eylemlerinin ürünü.» (K. Marx, **Felsefenin Sefaleti**, s. 188 - 189, Sol Yayınları 2. baskı).

Eğer doğal nesnelere hareketine, edilgenliği ve döngüsel nitelikte oluşları nedeniyle «eylem» diyemiyorsak; kapitalist toplumda da benzer özelliklerle bir eylemlilik hali içinde olan insanların aslında bir eylemsizlik du-

rumunda olduklarını söylemeliyiz. Kapitalist toplumda insanların üretici —ki burada en geniş anlamda kullanıyoruz— yetenekleri bastırılmış, kısıtlanmış halde birbirleriyle ilişkide bulunurlar.

Temel sorun burada olduğuna; kapitalizmin gerçekten aşılması, insanların bu kısıtlı eylemlilik halinden kurtulmasıyla mümkün olacağına göre, sosyalist hareketin çözüm perspektifi nasıl olmalıdır?

Burada Marx'ın «proletarya da insan gerçekte kendi kendini yitirmiş, ama aynı zamanda bu yitirmenin teorik bilincine varmıştır» sözleriyle; Lenin'in proletaryaya «materyalist tahlil ve kıstasları bütün sınıfların, kategorilerin ve grupların bütün eylem ve hayat tarzlarına pratik olarak uygulamayı öğrenme» zorunluluğunu vurgulayan siyasal eylem anlayışı arasındaki içsel bağı kurabiliriz.

Kapitalist toplum biçimine karşı verilecek mücadele süreci, sosyalist toplumun eylemlilik insanını oluşturma sürecidir de. Bu insanlar yalnızca kendi sınırlı eylem imkânlarını yadsıyan ve bu sorunun çözümünü bir veya birkaç sınırlı eylem türünü daha yapabilir hale gelmekte görmeyen insanlardır. Sorunun aslı çözümünün tüm toplumsal eylem biçimlerinin birbirlerinden ayrı ve üstelik kendi içinde de bölünmüşlükte karakterize edilen yapılış biçiminin kökten değişmesi ile mümkün olduğu bilincine varmış insanlardır. Bize olağanmış gibi gelen ve her biri ancak belirli, özel bir bilgilenmeyi ve yetenekliliği gerektirdiğini varsaydığımız ayrı toplumsal eylem biçimlerinin özgün, bileşik bir eyleme dönüştürülmesi ve insanların bu eylemin yapıcısı haline gelmeleri, sosyalist mücadelenin «bilinçlendirme» özelliğinin somutta görülmesi olacaktır. Bilinç bir sözler yığılında değil, eylemliliğin kendisinde olacak ve eylemlilik hali içindeki insanlar arasında sosyalistçe ilişkiler doğacaktır. Sosyalist ilişki bir ahlâk kuralları sistemi olmaktan, yaşanan, gelişen bir şey haline gelmiş olur böylece.

Sosyalist hareket, kapitalizmin özünde tam bir eylemsizlik halinde tuttuğu insanlara zengin, bileşik bir eylem sürdürebilme, geliştirme perspektifi verebildiği, bunun gerçekleştirilebildiği bir «alan» olduğu zaman vardır, varolur.

Kapitalizmin «insan malzemesi» bu alan-

da dönüştürülecektir. Bastırılmış, kısıtlanmış yeteneklerini açığa çıkarma imkânını bu alanda bulacaklardır. Ama bu, ayrı denilen yeteneklilik çeşitlerinin bir «ürün» üzerinde somutlaştırıldığı, böylece birleştirildiği gerçekten toplumsallaşmış nitelikteki eylem biçimlerinde olacaktır. Kapitalist toplumun ince meslek dilimleri ayrımı nedeniyle birbirinden kopartılmış insanları ortak eserler yaratılma zemininde birleşeceklerdir. Şüphesiz bu, ekonomik-meslekî örgütlerden daha değişik, karma örgütler ister. Ayrı toplumsal işlevleri olan bireylerin bir araya geldiği bu örgütler içinde sınıfsal iç kapanıklık, ayrı hayat biçimlerinin getirdiği değer yargıları v.b. sorunların da pratik çözüm imkânlarının bulunacağı, bir yerde deney alanları olan bu örgütlenmeler, aynı zamanda sosyalist hareketin maddî temelini, malayandığı zemini oluşturabilecektir.

İşçi sınıfının derin bir yoksulluk, cehalet ve politik baskı altında tutulduğu rekabetçi kapitalizm evresinde meslekî-sendikalar örgüt kurmakla parti kurmak arasında egemen sınıf açısından herhangi bir pratik fark yoktu. Her ikisi de aynı şiddetle bastırılıyordu.

Tekelci dönem, sendikaların ve sosyal demokrat partilerin kuruluşuyla da karakterize edilebilir. Kapitalist sistem savunucuları, sendikal mücadeleye bir alan açarak ve partileri de bunların siyasal uzantısı olma rolüyle burjuva demokrasisine bir öge olarak kabul etmeye yönelerek kendilerine yönelik devrimci potansiyelleri nötralle edebildiklerini gördüler. (Çarlık Rusyasında bile otokrazi Zubatov sendikaları ile işçi hareketini ekonomik-meslekî platform ile sınırlamayı denedi). Lenin'in o dönemde «ekonomik mücadelenin kendisine siyasî bir nitelik kazandırmak» isteyen ekonomist eğilime karşı verdiği kararlı mücadele ancak bu tespitlerin ışığında anlaşılabilir.

«Kim, işçi sınıfının dikkatini, gözlem imkânlarını ve bilincini, yalnız işçi sınıfı üzerine çekiyorsa, hattâ başlıca işçi sınıfı üzerine çekiyorsa, böylesi sosyal-demokrat değildir; çünkü, kendini iyi tanıyabilmesi için, işçi sınıfının çağdaş toplumun bütün sınıflar arasında karşılıklı ilişkileri hakkında tam bir bilgisi, sadece teorik bilgisi değil ... hattâ daha doğru olarak ifade edelim: teorik olmaktan çok, siyasî hayatın tecrübesine dayalı-

nan bilgisi olması gerekir. Bu nedenle yığınları siyasal harekete çekmek için en geniş uygulanabilirliğe sahip araç olarak ekonomistlerimizin vaz'ettikleri iktisadî mücadele kavramı, pratik sonuçları bakımından çok zararlı ve gericiştir.» (V. I. Lenin, **Ne Yapmalı**, Sol Yayınları, s. 88 - 89).

«Siyasal sınıf bilinci, işçilere **ancak dışardan** verilebilir, yani ancak iktisadî mücadelenin dışından, işçilerle işverenler arasındaki ilişki alanının dışından verilebilir. Bu bilgiyi elde etmenin mümkün olduğu biricik alan, **bütün** sınıf ve tabakaların devletle ve hükümetle ilişkisi alanı, **bütün** sınıflar arasındaki karşılıklı ilişkiler alanıdır.» (V. I. Lenin, a.g.e., s. 100.)

Lenin'in parti anlayışını kendi otokratik mantıklarına göre yorumlayanların **Ne Yapmalı**'da «unuttukları» pek çok şey vardır. Lenin'in, sosyalist siyasal mücadele anlayışını ekonomist-sendikalist anlayışa karşı savunurken örgütlenme konusunda çizdiği şu alan da bu «unutulanlar» arasındadır:

«**Bu** baskı toplumun çeşitli sınıflarını etkilediğine göre, kendisini yaşamın ve eylemin en çeşitli alanlarında —meslek, kamu, özel, aile, din, bilim, v.b., v.b. alanlarında— ortaya koyduğuna göre, otokrasinin **siyasal teşhirini bütün yönleriyle örgütlemeye girişmeyecek** olursak işçilerin siyasal bilincini geliştirme **görevimizi yerine getirmeyeceğimiz** besbelli değil midir?» (V. I. Lenin, a.g.e., s. 74.)

Bu perspektifin, —siyaset kavramına verilen bu içeriğin— otokrasinin yoğun baskıları altındaki Çarlık Rusyasında tam anlamıyla işlerliğe konulduğunu söyleyemeyiz. Ama çağımızda kapitalist sistemin dün kendisine karşı yöneltilmiş bir dizi örgütlenmeleri —sendikalar ve hattâ komünist adlı partiler de dahil— şimdi absorbe edebilmiş olduğunu gördükçe Lenin'in şu yukarıda sosyalist siyasal bilinç ve mücadele perspektifinin ne denli kalıcı nitelikte olduğu, sanırız yeterince açığa çıkıyor. ■

(Devam edecek)